

PSYKOLOGIEN OG VERDENSKORTET

Benny Karpatschof

Ud fra en materialistisk-dialektisk erkendelsesteori opstilles en ontologi bestående af 3 successivt dannede genstandsfelter, nemlig det kosmologiske, det biologiske og det antropologiske, hvor det sidste er opdelt i et psykologisk og et sociologisk genstandsområde. Der argumenteres således for at for at der findes 4 fundamentale genstandsområder, der behandles inden for hver sit fundamentale videnskabsområde, nemlig hhv. kosmologi, biologi, psykologi og sociologi. Ud fra denne eksterne geografiske placering og ud fra en bestemmelse af psykologiens særlige genstandsområde analyseres dernæst disciplinens forskellige under- og grænseområder. Personlighedspsykologiens centrale placering understreges, og der gives en psykologi-historisk beskrivelse af denne underdisciplinens institutionelle placering gennem de 60 årgange af Psychological Abstract. Til sidst behandles forholdet mellem empiri- og teori-side mellem teori og praksis i psykologien.

I denne artikel vil jeg beskæftige mig med nogle nærmest geografiske problemer ved psykologiens videnskabsteori. Man snakker ofte om videnskabelige områder eller felter og forsøger at placere disse områder i forhold til hinanden. Og her opererer man med område-inddeling på mange niveauer.

Man har fx på Københavns universitet inddelt hele det videnskabelige univers i det matematisk-naturvidenskabelige, det lægevidenskabelige, det samfundsvidenskabelige, det humanistiske og det teologiske hovedområde. Her er så faget psykologi anbragt i det humanistiske hovedområde, mens det i Århus er anbragt under det samfundsvidenskabelige, og i andre lande kan man undertiden finde det under hvad det svarer til det matematisk-naturvidenskabelige eller det lægevidenskabelige fakultet.

Når psykologi skal placeres på det videnskabelige landkort er det første problem således hvor det skal placeres. Hvilket kontinent det tilhører så at sige. Her kan man naturligvis have den opfattelse, at disse videnskabsteoretiske kontinenter er aldeles tilfældige, at der fx kun er tale om rent administrative inddelinger, og i så fald er der naturligvis kun praktiske og ikke videnskabelige interesser knyttet til psykologiens kortlægningsproblem på det øverste niveau.

Hvis man imidlertid opfatter spørgsmålet som et dyberegående problem, må man også beskæftige sig med, hvordan psykologien er placeret i forhold

til andre fag? Hvad er dens umiddelbare naboer? Grænser psykologi op til lingvistik eller til sociologi? Hvad er dens relation til fag som filosofi og pædagogik. Og hvordan forholder det sig med de biologiske fag?

Dette naboskabsspørgsmål forudsætter imidlertid en afklaring af psykologiens faglige identitet. Læg mærke til, at vi i vores videnskabelige metaforik diskret har indsmuglet den grundantagelse, at psykologi overhovedet er en sammenhængende størrelse. Hvis det nu er sådan som S. Koch mener (Koch, 1969, se også Johs. Mørk Pedersens artikel i dette nr.), at psykologi ikke er og ikke kan blive en sammenhængende videnskab, så kunne den jo i vores geografiske billedsprog være at ligne ved en geografisk størrelse som fx Commonwealth, og i så fald er den naturligvis ikke entydigt placerbar på det videnskabelige verdenskort.

Hvis man på den anden side hævder, at psykologien er en sammenhængende videnskabsteoretisk enhed, så må man ud over at beskæftige sig med det udenrigsgeografiske problem også se på de indenrigsgeografiske forhold. Altså med hvilke delområder psykologien består af. Og læg mærke til at dette spørgsmål faktisk ikke er teoretisk meningsfuldt ud fra den Koch'ske position, fordi psykologien jo her slet ikke er en teoretisk veldefineret størrelse. Men hvis vi anser opdelingen i områder for et meningsfuldt problem, så melder spørgsmålet sig, om disse i sig selv udgør geografiske enheder, hvis indbyrdes placering må diskuteres, og hvor der er tale om grænseområder, da også deres relation til andre videnskaber og til disses delområder.

I det hidtil mest omfattende forsøg på at beskrive psykologien i sin helhed, nemlig den tyske Enzyklopädie der Psychologie, som omfatter 88 tykke bind, indeledes psykologien i 9 teoretiske og 6 anvendte delområder.

De teoretiske delområder er:

1. Fysiologisk psykologi
2. Kognition
3. Sprog
4. Motivation og Emotion
5. Udvikling
6. Socialpsykologi
7. Kultursammenlignende psykologi
8. Differentiel psykologi og personlighedsforskning
9. Økologisk psykologi.

Mens de 6 anvendte områder er

1. Pædagogisk psykologi
2. Klinisk psykologi
3. Arbejdspsykologi (incl. erhvervs- og organisations-)
4. Psykologi inden for retsvæsen
5. Sportspsykologi
6. Trafikpsykologi

Vi er her røget lukt ind i den tilsyneladende (og efter Koch's mening reale) mangel på sammenhæng, som karakteriserer psykologien. Og så er der endda væsentlige delområder, som ikke er selvstændiggjort i den tyske encyklopædi, fx komparativ psykologi. Hertil kommer nogle helt andre opdelinger i psykologien, nemlig i teoretiske og metodologiske skoler, fx den behavioristiske og den psykoanalytiske.

Har det overhovedet nogen mening at foretage sådanne systematiske inddelinger i psykologiske områder, eller er disse grænsedragninger alene bestemt af hundeslagsmålet om lærestole, som det ofte hævdes.

Jeg skal her give et bud på disse indre og ydre kortlægnings-problemer inden for faget psykologi. Og jeg skal forsøge at holde mig på den videnskabsteoretiske dyds vej, dvs at jeg skal prøve på at fokusere på psykologiens teoriområde og ikke på det genstandsområde, som psykologien beskæftiger sig med. Videnskabsteorien har nemlig i princippet kun videnskaberne som genstandsområde og går strengt taget ud over sine grænser, når den kommer ind på faglige grundlagsspørgsmål. Videnskabsteorien beskæftiger sig således nok med forholdet mellem videnskaberne biologi og psykologi, men egentlig ikke på det grundlags-spørgsmål, som vedrører forholdet mellem »det biologiske« og »det psykiske«. Der vil imidlertid være et kraftigt forbehold i dette løfte om videnskabsteoretisk dydighed. Ud fra mit eget videnskabsteoretiske ståsted, der for nemheds skyld kan kaldes dialektisk-materialistisk¹, er nemlig den krævende distinktion fuldstændig invaliderende for det videnskabsteoretiske arbejde. Ud fra min videnskabsteoretiske opfattelse er det nemlig verdens reale beskaffenhed, der bestemmer videnskabens beskaffenhed.

Vi kan derfor opfatte den videnskabelige aktivitet som en slags kortlægning af verden. Det verdenskort, som den videnskabelige aktivitet er i færd med at tegne, har efter den dialektisk-materialistiske opfattelse en struktur, som ligner den reale verdens struktur i den udstrækning, videnskaben fanger realiteten. Den samlede videnskabelige aktivitet er organiseret i en række forholdsvis adskilte discipliner, som efter denne opfattelse tenderer mod at stemme overens med den reale opdeling i verdens forskellige genstandsfelter.

Den videnskabsteoretiske påstand jeg vil hævde, er således for det første at opdelingen i discipliner og underdiscipliner ikke er vilkårlig, og for det andet at den tilnærmer sig den reale opdeling i genstandsområder, som principielt får forud for disciplinopdelingen. Det er denne opdeling af verden i (reale) genstandsområder, der nu skal behandles, idet vi starter med de genstandsområde, som naturvidenskaben beskæftiger sig med, og ender med psykologiens genstandsområde. Denne møjsommelige metode skyldes i og for sig ikke videnskabsteoretiske hensyn, for det er ikke særligt vigtigt at forstå en videnskab som fysik for at fatte hvordan det forholder sig med den psykologiske videnskab. Begrundelsen er derimod som det fremgår on-

tologisk. For at forstå psykologiens *genstandsområde* er man efter den her opstillede videnskabsteori nødt til at forstå alle de andre fundamentale genstandsområder først.

Kosmologiens genstandsområde

Kosmologien er den del af naturvidenskaben, som beskæftiger sig med hele den materielle verdens tilblivelse, udvikling og struktur. Den gennem snart en menneskealder fremherskende kosmologiske teori er »Big-Bang«-teorien, der går ud på at universet opstod for 10-20-millioner år siden. De materielle former og bevægelseslove, som blev skabt dengang gælder fortsat men der er en stadig udvikling i kosmos, som jeg vil kalde for kosmogensen. Jeg vil ved det kosmologiske genstandsområde forstå den livløse natur, som kosmologien studerer. Ved et *genstandsområde* vil jeg forstå en kategori af genstande (og de dertil knyttede processer), som er beslægtede såvel i henseende til oprindelse som til grundlæggende karakteristika. Og ved en *genstand* vil jeg endelig forstå noget der foreligger på en så afgrænset, sammenhængende og stabil måde, at vi bliver nødt til at acceptere, at genstanden er til. (Jeg skal vende tilbage til dette realitetskriterium i afsnittet om teori og praksis).

De kosmologiske genstande og processer er karakteriseret ved efter selve universets dannelse at være underkastet nogle naturkræfter, der i det væsentlige fungerer *entropisk*, dvs som ødelægger de strukturer, der tilfældigvis dannes, og som tenderer til at fjerne næsten enhver aktivitet gennem en udjævning af alle lokale forskelle i materien.

Biologiens genstandsområde

En bestemt kosmologisk genstand er planeten Jorden, hvor der for ca. 5 milliarder år siden opstod en ny slags materialitet, nemlig liv. Som specielt Prigogine (1980) har vist er der egentlig ikke tale om, at der er modstrid mellem den form for væren som er rent kosmologisk og så den nye form for væren som er liv. Men med livet opstår en ny slags genstande, nemlig organismer, der organiserer en slags superstrukturer, nemlig økostrukturer. Livet her udvikler altså egenskaber, som ikke findes i det kosmologiske genstandsfelt. Livet udgør et nyt genstandsfelt, det biologiske genstandsfelt. Den proces gennem hvilken livsformerne udvikler sig vil jeg kalde for *biogenesen*.

Biogenesen er en ophævelse af kosmogensen i den forstand, at de biologiske strukturer og processer ikke kan opretholdes i det kosmologiske genstandsfelt. Hvor de kosmologiske processer er entropiske, dvs strukturløsende, der er de biologiske processer strukturbevarende eller strukturudviklende, der er kort sagt negentropiske.

Det er netop denne modsigelse mellem det kosmologiske og det biologiske, som medfører en århundredårig kontrovers om forholdet mellem de to genstandsområder. Her hævdede mekanicisterne, at alle strukturer og processer var af samme naturvidenskabelig art, således at der for så vidt ikke var brug for nogen særskilt biologisk videnskab. Vitalisterne derimod hævdede, at det levende havde en anden natur, at det fx var i besiddelse af en særlig livskraft, der forklarede det levendes særlige spontane aktivitet. Denne teoretiske modsigelse må nu siges at være løst med gennembrud som fx opdagelsen af den genetiske kode og Prigogines arbejder om de betingelser, hvorunder termodynamikkens entropiske princip ophæver sig selv gennem dannelsen af ganske vist meget usandsynlige, men dog forekommende strukturer, som er *dissipipative*, dvs i stand til at akkumulere en energi med hvilken sådanne strukturer kan opretholde sig selv.

Den videnskabelige påstand er da, at skellet mellem den kosmologiske (livløse) naturvidenskab og biologien ikke suverænt er sat af den videnskabelige institution, men at det teoretiske skel er nødvendiggjort af den genstandsmæssige skel, som foreligger forud for og uafhængigt af videnskaben. Jeg skal straks medgive, at denne opfattelse umiddelbart kan forekomme både naiv og cirkulær og skal derfor senere argumentere nærmere for den.

Lige som biogenesen sætter kosmogensen delvis ud af kraft (med dens egne midler) ved at supplere entropiens nedbrydende princip med neg-entropiens opbyggende, sådan opstår der i biogenesen en genstand, nemlig mennesket, der på afgørende vis sætter biogenesen ud af kraft.

Det antropologiske genstandsfelt

Hvor biogenesen sætter kosmogensesens spilleregler delvis ud af kraft ved at opstille et strukturudviklende, evolutionært princip, ophæver antropogensen på tilsvarende måde biogenesens love. Og ordet op-hæve er her anvendt i den Hegelske betydning, hvor det betyder at videreføre noget i en højere udviklet form. Hvad er det da for et biogenetisk princip, som nu bliver op-hævet? Dette princip kan måske kaldes for *øko-adaptiv funktionalitet*. Det vil sige, at de biologiske strukturer og processer er bestemt ud fra en sådan tilpasning til en given livsforms økologiske placering, at disse adaptive forhold opretholder livsformens overlevelsesmuligheder.

Denne tilpasning af strukturer og funktioner er basalt fylogen (artshistorisk) i sin natur. Det vil sige genetisk knyttet til en given art. En organisme har en morfologi, som er næsten fuldstændigt genetisk fastlagt, og det samme gælder indtil i alt fald de højere vertebrater også for etologien, altså de instinktive adfærdspositioner.

For de højere vertebrater, altså pattedyr og fugle sker der en væsentlig modifikation i denne fylogent medfødte bestemthed. Med de højere verte-

brater bliver den *ontogene* (individhistoriske modifierbarhed) et væsentligt supplement. Men uanset om man vil godkende Skinners princip om *operant betingning* eller om man også mener der tale om visse højere kognitive funktioner som fx problemløsning, så er der stadig primært tale om en øko-adaptiv funktion. En enten fylo- eller ontogen tilpasning og vel at mærke en tilpasning til den omgivende natur. Til individets økologiske kontekst.

Det er denne rent økologiske tilpasning som bliver ophævet med antropogenesen. Princippet om økologisk funktionalitet bliver ophævet til et princip om *kulturel intentionalitet*. Hvor de præ-antropologiske livsformer fylo- og ontogen tilpasser sig til den *natur* de lever i, der forholder mennesket sig til sin *kultur*. Der er på én gang tale om et forhold til noget nyt (kulturen) og et nyt forhold (intentionalitet). Denne dobbelthed indebærer, at vi må operere med ikke én men med to kategorier af antropologiske genstande, *menneskelige personer* og *menneskelige samfundssystemer*. Og tilsvarende har vi at gøre med to slags dannelser af disse genstande, på den ene side *sociogenesen* (den kulturhistoriske proces), hvorunder et samfundssystem udvikler sig og på den anden side personens individualhistorie, som jeg i fællesskab med O. E. Rasmussen har kaldt *idiogenesen*. (Se Rasmussen 1980, 1987 og Karpatschof 1981).

Man kan naturligvis argumentere for at der på samme måde er to kategorier af genstande i det biologiske genstandsfelt, organismer og arter. Men faktisk må man i så fald tilføje en tredje kategori, *øko-strukturer* og *økonicher*. Men forskellen mellem det biologiske og det antropologiske genstandsfelt er iøjnefaldende. For det første er de tre biologiske kategorier ikke så afgørende forskellige, de er alle til syvende og sidst evolutionære produkter. For det andet svarer *individ*-kategorien i biologien til *person*-kategorien i antropologien. Mens art og økoniche en bloc svarer til *samfundssystem*. Artens fylogene bestemmelse bliver afløst af samfundssystemets sociogenetiske bestemmelse og økostrukturens naturlige kontekst for individet bliver afløst af samfundssystemets kulturelle kontekst for personen.

Med de to antropologiske genstandskategorier bliver det i videnskabsteoretisk henseende nødvendigt med to særlige genstandsområder. Et for samfundssystemerne, det *sociologiske* genstands-område, og et for personerne, det *psykologiske* genstandsområde. Vi skal derfor nu se på disse områder, hver for sig.

Det sociologiske genstandsfelt

Det sociologiske genstandsfelt består af de genstande, der er samfundssystemer samt af komponenter og processer knyttet til disse. Som vi skal vende tilbage til i næste afsnit er der naturligvis et vigtigt afgrænsningsproblem

nedadtil – i forhold til det psykologiske genstandsfelt. For selvfølgelig er personen i sidste instans også en komponent i samfundssystemet. Men ud fra den her anvendte referensramme, nemlig den kulturhistoriske skoles virksomhedsteori, er det afgørende ved samfundssystemet at det er et menneskeskabt, kulturhistorisk produkt. Og det i en langt mere radikal forstand end den menneskelige person er det.

Det sociologiske genstandsfelt består således af de menneskelige *frembringelser*, og er som sådan afgrænset både i forhold til det biologiske og til det psykologiske genstandsfelt. Det ligger for det første uden for det biologiske genstandsfelt, fordi de menneskelige frembringelser er kultur- og ikke natur-lige. Og det ligger for det andet uden for det psykologiske genstandsfelt, fordi de menneskelige frembringelser nok er *menneskelige*, men de er ikke *mennesker*².

Disse kulturprodukter er for det første af den iøjnefaldende art, som kaldes *redskaber*. De udgør fra antropogenensens start den eksterne morfologi, som først udvider og efterhånden næsten erstatter vor arts fylogene morfologi. Alt det en bestemt afdeling af menneskearten på en given tid og et givet sted mangler i retning af extremiteter til fødesikring eller af kropshylster og fysiologiske mekanismer til temperaturkontrol, det foreligger i det redskabslager, som udgør hvad der i antropologien kaldes den materielle kultur. Redskaberne og dermed teknologien tilhører det sociologiske genstandsområde.

Ved siden af redskaberne er der således for det andet de kulturprodukter, som udgør hvad der i antropologien kaldes den kognitive kultur. Sagen er jo den, at antropogenesen ikke blot giver en artificiel morfologi i bytte for den naturlige. Det samme er tilfældet for de adfærdsmæssige dispositioner, idet den naturlige etologi bliver erstattet af eller suppleret med de kulturelle forskrifter. Der er tale om den kategori som hos Leontjev kaldes *betydning* (Leontjev 1959). Uden opfindelsen af talesproget er stenalderens redskaber uanvendelige. Og uden opfindelsen af skriftsproget er udviklingen af høj-kulturer umulig. Til redskabssystemet må der føjes et videnssystem. Et betydningsbåret system af anvisninger på, hvordan de artificielle redskaber bruges i en artificiel (kulturbestemt) menneskelig virksomhed. Sproget tilhører det sociologiske genstandsfelt.

Nu omhandler denne artikel jo ikke sociologiens videnskabssteori, men skal kun inddrage dette spørgsmål i relation til psykologiens placering på verdenskortet. Og derfor skal jeg henholde mig til ultrakort at skitsere resten af det sociologiske genstandsfelt. Til den materielle kultur hører ikke blot redskaber, men også den samfundsmæssige organisation af menneskets håndgribelige virksomhed. Til redskabssystemet må føjes *organisationsstrukturen*.

I de tidligste kulturer, samler- og jæger-kulturer, er organisationskulturen kønsbunden. Kvinder er samlere, mændene er jægere og de to køn er så relateret i familie- og stamme-grupper. Og ud over kønsdelingen i fødesik-

ringsvirksomhed er der også en kønsdeling i den reproduktive virksomhed, hvoraf kvinder så absolut påtager sig broder- eller måske snarere søsterparten. Siden hen bliver der i sociogenesens løb også tale om en vidt forgretnet arbejdsdeling mellem bønder, forskellige slags håndværkere, og den statslige overbygningsstruktur, som højkulturen nødvendiggør, med specialiserede krigere, præster, herskere og funktionærer i de militære, religiøse og politiske bureaukratier. Og da disse bureaukratier får brug for skriftsproget, bliver der derudover brug for en særlig udvækst på organisations-systemet, kategorien af skriftkloge.

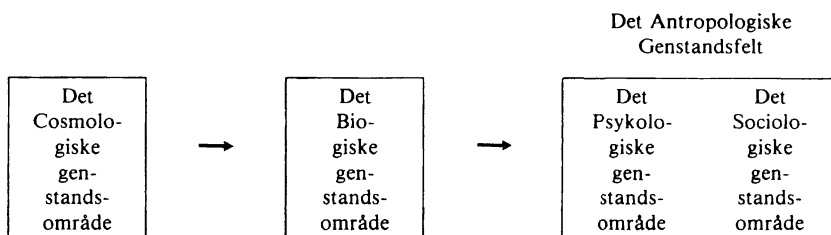
Herved bliver det talesprogsbårne videnssystem suppleret med en skriftsprogslig viden, der ganske som redskaberne er eksternaliseret. Viden bliver frigjort fra dens menneskelige bærere. Og dette forhold er vigtigt, fordi det synliggør at betydningssystemerne, fx sprog og videnskultur, ganske som redskabskultur er *sociologiske* og ikke *psykologiske* dannelser. Det semiotiske (og specielt det lingvistiske område) er således et delområde af det sociologiske genstandsfelt.

Med den eksternaliserede viden bliver det nødvendigt at organisere børnenes tilegnelse af denne abstrakte viden gennem indrettelse af skoler og dermed gennem institueringen af systematisk, og arbejdsdelt *pædagogisk* virksomhed. Den pædagogiske praksis og dens institutioner er en del af det sociologiske genstandsfelt.

Med den omtalte arbejdsdeling, med de transaktioner af vare- og tjenesteydelses-udvekslinger som arbejdsdelingen medfører, og med det deraf følgende forgrenede organisationssystem bliver hele samfundssystemet stadig vanskeligere at fatte og at identificere sig med for den enkelte person, som er medlem af det. Det indebærer et samfundsmæssigt behov for et særligt betydningssystem, som beskriver og begrundet den samfundsmæssige indretning. Såvel den enkeltes placering i arbejdsdelingen, som reglerne for fordeling af produkterne af den samlede samfundsmæssige virksomhed. Denne samfundsmæssige funktion sikres af *værdisystemet*, der er det ideologiske kort, som samfundet tegner af sig selv. Ud fra denne opfattelse tilhører således de religiøse og de juridiske systemer det sociologiske genstandsområde³.

Det psykologiske genstandsområde

Vi har placeret det psykologiske genstandsområde ved siden af det sociologiske nabo-område inden for det antropologiske genstandsfelt. Verdenskortet har således 4 kontinenter, der ser således ud:

Det psykologiske genstandsområde er altså ud fra denne karteografi situeret mellem det biologiske og det sociologiske genstandsområde, og det er netop ud fra denne placering jeg vil opstille dets definition:

Den psykologiske genstand er personen, dvs det menneskelige individ, qua *menneskeligt og individ*. I denne definition er konjunktionen *og* understreget. Fordi begge de anførte egenskaber skal være opfyldt *samtidig*, for at en given genstand er omfattet af definitionen. Herved bliver dets nabo-områder med føje udskilt af det psykologiske genstandsområde. Nedadtil og bagudtil bliver det biologiske udskilt.

I relation til det biologiske genstandsområde bliver det før-antropologiske udskilt, og dermed bliver to psykologiske relevante delområder, nemlig etologien og humanbiologi, anbragt uden for psykologien selv. Alt det, som vedrører andre livsformers adfærd eller som tilhører det menneskelige individs biologisk fixerede udstyr, det er relevante, men ikke specifikke forhold for den psykologiske videnskab. Derimod bliver den *komparative psykologi* og *neuropsykologi* grænseområder mellem det biologiske og det psykologiske genstandsområde. Ud fra denne systematik tilhører en stor del af den såkaldte *general psychology*, fx inden for felter som *perceptions-* og *indlæringspsykologi* snarere dette psyko-biologiske grænseområde, end den egentlige psykologi, netop fordi disse klassiske discipliner metodisk og teoretisk afviser at beskæftige sig med personen.

I relation til det sociologiske genstandsområde bliver grænsen draget ved det over-personlige. Personer er psykologiske genstande, mens familier, computere og operaer er sociologiske genstande. På den anden side er det klart, at som søsterområder inden for det fælles antropologiske genstandsfelt er der en overordentlig livlig forbindelse mellem de to slags genstande. Vi har derfor en række subdiscipliner i det *socialpsykologiske* grænseområder mellem de genstandsområder.

For det første er det personer, der er udgangspunktet for enhver menneskelig virksomhed, der jo til syvende og sidst består af menneskelige handlinger. Og hermed er *frembringelsen*, produktionen af de sociologiske produkter, som *externalisering* også et anliggende for psykologien, for eksempel inden for *arbejdspsykologi* eller *informationspsykologi*. (Se Karpatshof 1984).

For det andet er idiogenesen, dannelsen af den menneskelige person,

først og fremmest en *tilegnelse*, en *internalisering* af den samfundsmæssige kultur. Denne såkaldte socialisationsproces er dermed et fænomen, der må studeres såvel af sociologien som af psykologien, specielt af *udviklingspsykologien* og af den *pædagogiske psykologi*, (hvor den sidstnævnte subdisciplin udgør et grænseområde til den sociologiske subdisciplin, som kaldes pædagogik.

Den udviklingspsykologiske proces, hvor individet tilegner sig den samfundsmæssige kultur er samtidig en *indkobling* af personen i samfundssystemet. Og hermed er vi fremme ved et grundlæggende socialpsykologisk fænomen, selve *koblingsrelationen* mellem personen og det samfundssystem, som personen er anbragt i. Ud fra virksomhedsteorien er det selve det forhold, at den menneskelige *virksomhed* nødvendigvis på én gang er psykologisk, knyttet til personen, og sociologisk, knyttet til samfundssystemet, som bestemmer denne social-psykologiske kobling. (Se Karpatschof, 1981 og 1982a). Subdiscipliner som *gruppe-*, *familie-* og *organisationspsykologi* dækker netop denne kobling mellem personen og det sociologiske organisationssystem.

En særlig koblingsrelation er der mellem personens og samfundssystemets betydningssystem. Dette forhold studeres af sub-discipliner som *kognitions-* og *sprogpsykologi*. (Idet der i denne sammenhæng kun tænkes på den del af kognitionspsykologien, der arbejder med personens højere kognitive funktioner, altså tænkning, problemløsning, begrebsdannelse, personlig viden, holdningsdannelse og værdiopfattelse).

Vi har her beskæftiget os med indkoblingsprocessen og med koblingsrelationen. Et hermed nøje forbundet fænomen er *afkoblingen*. Dvs det der sker, når et menneskeligt individ kommer i en sådan modstrid med sin kobletthed, at det suspenderer større eller mindre dele af sin status som samfundsmæssigt indkoblet person. Koblingens dialektiske modpol er således *afkoblingen*, den paradoksale psykologiske proces, hvor personens samfundsmæssige kontekstuering og personlighedsmæssige integritet bliver opgivet enten helt eller delvis. Den psykologiske sub-disciplin, som beskæftiger sig med dette fænomen, herunder med dets idiogenetiske og socialpsykologiske forudsætninger, er *psykopatologien*, hvis anvendte udgave er den *kliniske psykologi*.

Alle disse psykologiske subdiscipliner eller grænseområder beskæftiger sig med nødvendige forudsætninger for det at være en psykologisk genstand, et menneskeligt individ, kort sagt en person. Alle disse forudsætninger samles imidlertid i ét afgørende psykologisk forhold, *personligheden*. Begrebet personlighed henviser til det som karakteriserer en bestemt person. Og dermed er personligheden for det første en helhed af alle de neuro- og partial-psykologiske konstituenten, som vi har omtalt i det foregående. For det andet er det en helhed, der som en idiogenetisk dannelse noget unikt, som netop karakteriserer den givne person. Og for det tredje er personligheden en helhed, som er betinget af den sociologiske kontekst, hvortil

personen er koblet.

Da personligheden således er det centrale forhold i det psykologiske genstandsområde, er det af afgørende videnskabsteoretisk betydning, at personlighedspsykologien også er psykologiens centrale region. Men måske er psykologiens sammenhængsproblem, sådan som vi har præsenteret det i begyndelse af denne artikel, først og fremmest knyttet til det faktum, at personlighedspsykologien ikke i psykologiens officielle hundredårige levetid har opnået en sådan status. Denne centrale placering kræver nemlig, at personlighedspsykologien ikke isolerer, eller hyposterer personligheden som en helt autonom, individualiseret entitet, men at personlighedsteorien påtager sig den opgave, at udvikle en sådan fundamentalteori for psykologien, at de mere perifere partial-områder kan relatere deres partialteorier hertil.

Personlighedspsykologiens videnskabshistoriske status

Og dermed kan vi vende tilbage til det videnskabsteoretiske problem, som vi startede med. Psykologiens mangel på sammenhæng. Ud fra den foretagne kortlægning, er misøren lokaliseret i personlighedspsykologiens manglende centralitet. Faktisk er der sket en sådan systematisk perspektivforskydning, at psykologiens allermost perifere forhold blev kaldt *general psychology*, mens personlighedspsykologien blev anbragt under *differential psychology*. Den første kategori omhandlede det der er fælles, og således god nomotetisk videnskab, mens den anden kategori omhandlede de forskelle mellem personer indbyrdes, som nok var af praktisk betydning, men som lå uden for psykologiens søgen efter experimentelle metoder og almene lovmæssigheder.

Hvis vi følger personlighedspsykologiens bibliografiske historie gennem de 6 årtier med Psychological Abstract, tegner der sig følgende billede:

1. periode: 1927-1933 (Den usynlige fase)

I denne periode er der slet ikke nogen rubrik for personlighedspsykologi. Hvis vi slår op under *personality* henvises vi fx til rubrikken *Special mental conditions*, hvor vi finder værket VALENTINE, P. F. »The psychology of personality«, hvori vi får at vide, at »personality is defined as the sum total of one's habit dispositions, habit being to include all acquired reactions, intellectual, motor and affective«.

2. periode: 1934-1947 (Den karakterologiske fase)

I denne periode opstår der en særlig rubrik, som hedder *Personality and Character*. Der er også en rubrik, med titlen *Psychoanalysis, Dreams, Hypnosis*. Derimod findes der ingen kategori, som omhandler klinisk psykologi eller psykopatologi.

3. periode: 1948-1960 (Den diagnostiske fase)

I denne periode opstår der en rubrik med klinisk psykologi *Clinical Psychology & Counseling* ligesom rubrikken *Behavior Disorders*. Personlighedspsykologi opfattes klart som et anvendt psykologisk anliggende.

4. periode: 1961-1972 (Den psykometriske fase)

I denne periode udskilles rubrikken *Personality*, men som en differentiell, psykometrisk kategori, der karakteristisk nok i de første 5 år hedder *Personality & Abilities*. Karakteristisk er underrubrikkerne *Intelligence*, *Creativity*, *Personality Measurement* og *Physiological correlates*.

5. periode: 1973- (Den teoretiske fase)

Først for 14 år siden opnåede personlighedspsykologien en selvstændig teoretisk placering, idet den klinisk psykologiske slægtning blev flyttet ned til den bageste anvendte psykologiske del af abstracts systematik, mens personlighedspsykologien nu er placeret sammen med fx *General Psychology* og *socialpsykologi*.

De psykologiske begrebers erkendelsesteoretiske status

- Genstands- og teori-område

I dette forsøg på at lokalisere psykologiens (og de 3 andre hovedvidenskabers) genstandsområde er der forudsat en relativ simpel overensstemmelse mellem genstands- og teori-område. Noget der måske kan ligne en simpel genspejlingsteori. Det er imidlertid slet ikke min opfattelse for psykologiens vedkommende.

For de to naturvidenskaber, altså Kosmologi og Biologi, mener jeg nok en sådan afbildningsteori er en rimelig approximation til relationen mellem genstands- og teori-område. Det hænger sammen med en fundamental asymmetri mellem *explanandum*, den genstand som skal forklares, og *explanans*, den teori, som skal forklare, idet de to størrelser befinder sig i hver sin region, og det på en sådan måde, at der kun kan være tale om énvejstrafik. For mens det kosmologiske og det biologiske *genstandsfelt* ligger *forud* for og grundlæggende *uden* for menneskets intervention⁵, så tilhører både kosmologiske og den biologiske *videnskab* det sociologiske genstandsområde. De er dele af det videnssystem, som er menneskeligt produceret. Men det er kun billedet af naturens grundlæggende opbygning, som er produceret af mennesker, ikke selve denne opbygning. Og de to naturvidenskabers empiriske status går netop ud på at sikre, at de teoretiske billeder faktisk svarer til deres forlæg.

Helt anderledes forholder det sig inden for det antropologiske felt. Her tilhører de antropologiske videnskaber selv det antropologiske genstandsfelt, nærmere betegnet det sociologiske genstandsområde. Og dermed må i

en parentes bemærket videnskabsteorien, som er emnet for dette nr. af Psyke & Logos, i sin helhed placeres inden for sociologiens videnskabsområde, fordi dens genstande er sociologiske genstande. (Se Karpatschof, 1982b).

Da de antropologiske videnskaber ligger inden for deres eget genstandsfelt, er der ikke den assymetri, som vi fandt for naturvidenskaberne. Hvormed der selvfølgelig ikke er påstået, at der heller ikke er andre former for assymetri. Der er selvfølgelig forskel på det sociologiske hhv. psykologiske genstandsområde og den sociologiske hhv. psykologiske videnskab. Men der er en væsentlig assymetri som findes i naturvidenskaberne, men som mangler i de antropologiske videnskaber, og det er genstandsfeltets immunitet over for teorifeltet. Hvor de mange ændringer i kosmologien på ingen måde har ændret kosmos, og hvor selv udviklingen af genetisk og nu også bioteknologisk viden ikke har ændret spor ved principperne for livsformernes opbygning og funktion, der kan vi på ingen måde være sikre på, at en teori inden for det antropologiske felt er uden indflydelse på forholdene inden for det antropologiske genstandsfelt (og det uanset om teorien er rigtig eller forkert). Man skal vist være en hårdnakket determinist for at benægte, at Marx's teorier om hhv. kapitalisme og socialisme har været uden betydning for godt hundrede års historisk udvikling.

Problemet med forholdet mellem genstandsområde og teori i det antropologiske felt er, at begge dele tilhører det menneskelige virksomhedsfelt, og dermed i bred forstand også den menneskelige praksis.

Den empiriske afprøvning af psykologisk teori

Som realvidenskab er det afgørende krav til psykologisk teoridannelse, at den er et sandt udtryk for hvad der er tilfældet i genstandsområdet. Det betyder, at der ved siden af den psykologiske teori-side må udvikles en empiri-side, det vil sige et arsenal af expliciterede metoder til at indhente genstandsmæssig erfaring. Den særlige dialektik ved en realvidenskab er nemlig, at det universelle, teorien, er forbundet med det singulære eller individuelle, empirien. Teorien er *universelle* udsagn, der omfatter individuelle genstande og begivenheder, empirien er *genstandsmæssig erfaring af teoretisk relevans*.

Hvor den teoretiske virksomhed foregår på det betydningsmæssige plan, må den empiriske del af den videnskabelige aktivitet altså udføres på det operationelle plan. Den empiriske aktivitet er en virkelighedskonfrontation, en realitetstestning. Men det er ikke en vilkårlig forbindelse mellem et stykke teori og en uspecifik virkelighed. Det afgørende er, at relationen mellem det teoretiske og det genstandsmæssige er adækvat.

Teorien skal omhandle den pågældende genstandsmæssige erfaring. Og det genstandsmæssige fænomen skal perspektivere og evt. afprøve den pågældende teori. Dette indebærer en systematisk indsnævring af perspektivet

for en given empirisk undersøgelse. Man må nødvendigvis afgrænse dels det teoretiske focus (det som er den teoretiske interesse ved den pågældende undersøgelse) dels det empiriske focus (hvad det er for genstandsmæssig erfaring, som man indhenter).

Et afgørende realvidenskabeligt problem er nemlig, at undgå at den dialektiske forbindelse mellem teori- og empiri-side bliver erstattet med cirkularitet. Dvs at ens teoretiske forståelse fører til en sådan operationel virksomhed, at den resulterer i virkelighedsbeskrivelser, der af rent metodiske grunde svarer til den teoretiske forståelse. Det er bl.a. derfor, at det er så vigtigt at explicitere den empiriske fremgangsmåde, sådan at ens kolleger selv kan afprøve, om der foreligger en sådan eller andre metodiske fejl.

Svagheden ved realvidenskabens særlige søgen mod afgrænsning og metodisk præcision, er imidlertid at disse stringens-krav nødvendigvis indebærer en vis distancering fra realvidenskabens oprindelige udgangspunkt, dens genstandsområde. Videnskaben abstraherer og dekontekstualiserer på en måde, som let kan filtrere meget væsentlige træk ved genstandene væk. Desuden vil de rent videnskabs-sociologiske forhold i forskerverdenen i sig selv tendere at deformere teorien i forhold til dens udgangspunkt. Videnskaben er imidlertid ikke nogen isoleret menneskelig aktivitetsform, faktisk er den en del af den totale samfundsmæssige virksomhed.

Dialektikken mellem teori og praksis

Sagen er den, at på den ene side er den videnskabelige erkendelse en historisk videreudvikling af det almindelige videnssystem, som er knyttet til den samfundsmæssige virksomhed, og på den anden side synes kriteriet for vitaliteten af en teoridannelse at være, at den på et tidspunkt flyder tilbage igen til det samfundsmæssige videnssystem. Der er derfor en afprøvning-sinstans for videnskabelig teori-dannelse ved siden af den interne empiriske afprøvning. Og det er praksis-instansen. Det er ikke forskerne alene, som i et selvdømme afgører hvad der er løgn og hvad der er latin. Hvis en teori ikke før eller senere får praktisk relevans og bliver praktisk bekræftet, så dør den af mangel på interesse.

Omvendt slipper en kanoniseret videnskabelig teori ikke i det lange løb godt fra at hævde noget, der er i modstrid med den realitet, som vi møder i vores almindelige, u-videnskabelige praksis. Således overser relativistiske erkendelses- og videnskabsteorier, at en real-teori først er moden på det tidspunkt, hvor den får teknologisk relevans. Og så er det slet ikke længere en akademisk diskussion, som man plejer at sige. En ideologisk pseudo-teori som kreationismen har de allerseneste år haft betydelig fremgang i USA, men denne absurde påstand om skabelsesmytens videnskabelighed og om evolutionsteoriens hypotetiske karakter, er allerede ved at falde for den bioteknologiske realitet. Man kan jo ikke så godt påstå, at alle tænkel-

ge arter blev skabt på de første 6 dage, og at de i øvrigt alle var med i Noah's ark, når der bliver lavet nye livsformer i de bioteknologiske industrier.

På den anden side vil det også være ukorrekt, at overbetone praksiskriteriet for videnskabelig teori-dannelse. Som jeg har argumenteret for tidligere er der nemlig den komplikation ved de antropologiske videnskaber, at de tilhører deres eget genstandsfelt (Karpatschof, 1982b). Der er derfor to former for falsk praksis-kriterium. For det første kan de politisk-ideologiske forhold i den samfundsmæssige praksis bemægtige sig den teoretiske proces og skabe en teoridannelse, der matcher de ligeledes samfundsmæssige instrumenterede empiriske fænomener. En sådan form for falsk praksis-kriterium kender vi fx fra Stalin-tiden. For det andet kan teorien selv have en sådan indflydelse inden for genstandsfeltet, at der faktisk forekommer empiriske fænomener, som er præget af teorien. Man kan her pege på den form for bekræftelse af psykoanalysen som teori, som finder sted inden for den del af den euro-amerikanske bevidsthedsindustri, der er psykoanalysen som praksis.

Dialektikken mellem teori og praksis forudsætter således på én gang en betydelig uafhængighed mellem de to felter og en betydelig gensidig afhængighed. For psykologis vedkommende bliver denne dialektik i en vid udstrækning formidlet af faget selv. Sagen er nemlig den, at psykologi både er en videnskabelig *disciplin* og en praktisk *profession*. Inden for den praktiske profession er fagets udøvere tættere på de konkrete, kontekstuerede psykologiske genstande og fænomener. På den anden side er den praktiske psykolog underlagt en række politiske eller økonomiske hensyn, som kan hæmme eller deformere mulighederne for at foretage empiriske iagttagelser af teoretisk relevans. Og inden for den videnskabelige disciplin er den psykologiske forsker i højere grad frigjort fra disse praktiske bånd (for så vidt forskningen overhovedet er meningsfuldt organiseret), men er til gengæld måske hæmmet af sit abstrakte fugleperspektiv.

En forudsætning for at der kan opstå en frugtbar dialektik mellem teori og praksis er derfor, at der er udviklet en selvstændig praksisform ved siden af videnskaben, og at disciplinen og professionen er organisk forbundne med hinanden i en gensidig, men begrænset afhængighed. Vi har tidligere været inde på den interne svaghed i den psykologiske disciplin, der består i at dens sub-discipliner er svagt forbundne og at specielt den fundamentale personlighedspsykologi endnu ikke har indtaget sin nødvendige centrale placering. Den anden svaghed ved psykologien som videnskab er derimod videnskabsteoretisk ekstern. Nemlig den endnu utilstrækkelige forbindelse mellem disciplinen og professionen. Mellem psyko-teori og psyko-teknologi.

Psykologiens videnskabsteori og psykologiens videnskabsfilosofi

Efter at psykologiens videnskabsteoretiske forhold nu er blevet skitseret, kunne man rejse det problem, at selve den her anvendte videnskabsteoretiske diskurs til gengæld ikke selv er blevet diskuteret. Jeg vil derfor slutte af med en problematisering af min egen diskurs. Jeg har anført, at enhver form for videnskab tilhører det sociologiske genstandsområde. Videnskabsteorien må efter denne opfattelse af systematik tilhøre det sociologiske videnskabsområde, ganske som hovedparten af den såkaldte humaniora. Det må imidlertid her understreges, at det ikke er alle videnskaber der, som de indtil nu omtalte, er *real*-videnskaber. Derudover er der også den *konceptuale* eller filosofiske videnskabskategori (lige som der også er den *formale* videnskabskategori, omfattende matematik og logik).

Sammenhængen mellem konceptual og real-videnskab er den, at den konceptuale videnskab er frigjort fra realvidenskabens direkte genstandsmæssige binding til empiri-kravet. I filosofien bliver alle mulige problemer overvejet i frimodig uafhængighed af et forlangende om umiddelbar empirisk dokumentation. Herved bliver det muligt filosofisk at beskæftige sig med forhold, som der endnu ikke er udviklet reale teorier og empiriske metoder for. Eller med forhold som er blevet deformeret i en bornert eller dogmatisk real-videnskab. Den her foretagne analyse af psykologiens relation til verdenskortet må således karakteriseres som *videnskabsfilosofisk*, snarere end egentligt *videnskabsteoretisk*. Der er tale om synspunkter og om problematiseringer og ikke om systematiske empirisk baserede undersøgelser af den psykologiske videnskab.

Det er nemlig efter min mening endnu præmaturligt at kræve en metavidenskab for psykologien, altså en videnskab, der har psykologien som genstand, så længe vi er så langt fra at forstå psykologiens genstandsområde. For lige som videnskaben i sig selv er en slags meta-praksis bygget oven på en umiddelbar praksis med de genstande, der er omfattet af en videnskabs genstandsområde, sådan er videnskabs-teorien en meta-virksomhed i anden potens. Og de historiske betingelser for udvikling af en meta-virksomhed er en sådan modning i den underliggende virksomhed, at en abstrakt beskrivelse både er mulig og nødvendig.

På den anden side er det ikke futilt at gøre den psykologiske disciplin til genstand for en kritisk, videnskabsfilosofisk refleksion. Ja ret beset er det vel et af kriterierne på videnskabelighed at en sådan refleksion over den videnskabelige erkendelses betingelser finder sted.

NOTER

1. I min artikel (1980) har jeg placeret mig i forhold til den dialektisk-materialistiske filosofi og dens vigtigste teoretikere i relation til psykologiens teori og videnskabsteori, specielt Leontjev (1973) og Sève (1975).

2. Denne ontologiske udskillelse af de menneskelige frembringelser, som en særlig genstandskategori, har slægtskab med en filosofihistorisk tradition, der går tilbage til stoicismens forestillinger om den objektive tanke »lektion«, til Gambattista Vico's skelnen mellem hvad han kalder *det gudskabte* (i min terminologi naturvidenskabelige) område og det *menneskeskabte* område, som krævede en ny videnskab »Scienza nuova« (1725), til Frege's logisk-semantiske arbejde med betydningsbegrebet (1882) og til Poppers 3-delte ontologi (1974), som ud over den traditionelle (og efter min opfattelse bedrøvelige dualisme med »Mind« og »Body«) har en tredje kategori (eller »realm«, som Popper kalder dem), nemlig »Objective knowledge«. I forhold til denne idealistiske tradition afviger mit eget synspunkt ved at den sociologiske kategori indbefatter enhver form for eksternalisering eller objektivering, altså alle menneskelige frembringelser, uanset om der er tale om redskaber, sociale strukturer eller betydningsdannelse.
3. Denne bestemmelse af det sociologiske genstandsområde og den sociologiske videnskab afviger fra den almindelige anvendelse af termen sociologisk og sociologi, som ofte er indsnævret til at omfatte alene spørgsmål om social struktur og social adfærd. I min terminologi er fx teknologi en sociologisk genstand, og teknologi-teori tilhører derfor den sociologiske videnskab ganske som praktisk taget al de såkaldte humanvidenskaber.
4. Afkoblingsbegrebet er behandlet i (Karpatschof & Karpatschof, 1987).
5. Det må her understreges, at der med den systematiske adskillelse af det naturvidenskabelige og det antropologiske felt skelnes mellem på den ene side de strukturer og procesformer som foreligger i de naturvidenskabelige genstandsområder og på den anden side de teknologiske anvendelser af naturvidenskabelig viden om disse upåvirkelige strukturer og procesformer.
6. Forholdet mellem disciplin (psyko-teori) og profession (psyko-teknologi) er grundigere behandlet i (Karpatschof, 1982 a).

LITTERATUR

- FREGE, G. 1882, »Über Sinn und Bedeutung« i G. Frege: *Funktion, Begriff, Bedeutung*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruppert, 1975.
- KARPATSCHOF, B. 1980, »Forandring og bevidsthed«, *Psyke og Logos*, nr. 1, 65-90.
- KARPATSCHOF, B. 1981, »Leontjews virksomhedsbegreb – og menneskets virksomhed«, *Psyke og Logos*, nr. 1, 51-70.
- KARPATSCHOF, B. 1982a, »Om empirisk og teoretisk metode i psykologien«, *Psyke og Logos*, nr. 1, 27-54.
- KARPATSCHOF, B. 1982b, »Refleksivitet som antropologisk karakteristikum«, *Psyke og Logos*, nr. 1, 239-55.
- KARPATSCHOF, B. 1984, »Grænsen for automatisering«, *Psyke og Logos*, nr. 1, 201-220.
- KARPATSCHOF, B. & KARPATSCHOF, L. 1987, »Den internaliserede krænker – en analyse af et incestoffer«, *Psyke og Logos*, nr. 1, 174-222.
- KOCH, S. 1969, »Psychology cannot be a coherent science«, *Psychology today*, sept.
- LEONTJEW, A. N. 1959, *Problemer i det psykiskes udvikling*. København: Rhodos, 1977.
- POPPER, K. R. 1974, *Objective Knowledge – An Evolutionary Approach*. Oxford: Clarendon.
- PRIGOGINE, I. 1980, *From being to becoming – time and complexity in the physical sciences*. San Fransisco: W. H. Freeman & Co.
- PSYCHOLOGICAL ABSTRACT 1927-87.
- RASMUSSEN, O. E. 1980, »Den menneskelige psykes idiogenese«, *Psyke og Logos*, nr. 1, 113-46.
- RASMUSSEN, O. E. 1987, *Menneskeliv – den enkelte og samfundet, en undersøgelse af et klassisk problem*. Manus.
- VICO, G. 1725, *The New Science (of Gambattista Vico)*. New York: Ithaca, 1956